

MEMÒRIA D'UNA EMIGRACIÓ FORÇADA: L'EXILI CATALÀ A AMÈRICA

José M Murià

José M. Murià i Rouret (Mèxic, 1942), actualment està dedicat a la recerca per compte de l'Institut Nacional de Antropologia, de Mèxic. Investiga principalment la història de Jalisco, però ara hi té també un programa que es diu "Impronta catalana en Mèxic". Va estudiar a la Universitat de Guadalajara i es doctorà en El Colegio de México. Membre de l'Acadèmia Mexicana de la Història, ha estat guardonat el 2009 amb la Creu de Sant Jordi i el premi Catalònia Internacional de l'Institut d'Estudis Catalans. El 2010 se li va concedir el Premi Ciutat de Guadalajara i enguany se li ha concedit el doctorat honoris causa de la Universitat Autònoma de Baixa Califòrnia. Mestre emèrit del Colegio de Jalisco, que presidí durant tretze anys, va influir molt perquè la Fira Internacional del Llibre de Guadalajara tingués la cultura catalana com a convidada d'honor el 2004 i perquè el 2009 ho fes la Fira del Llibre d'Història i Antropologia de la ciutat de Mèxic. Entre la seva bibliografia destaca, en relació al tema de l'article, el seu "Diccionario de los catalanes de México".

MEMÒRIA D'UNA EMIGRACIÓ FORÇADA: L'EXILI CATALÀ A AMÈRICA

José M. Murià

La derrota de la República Espanyola l'any 1939, va comportar una persecució ferotge, amb voluntat d'extermini, dels ciutadans amb vocació democràtica. Però per als catalans, a més a més, va implicar la proscripció de les seves institucions antigues i modernes i, pràcticament, haver de viure, durant molts anys, en unes condicions en les quals el sol fet de voler ser nacionalment català, o la més simple expressió inequívoca de catalanitat, ja era un delictes. Fins i tot l'idioma mil·lenari va ser objecte de persecució obsessiva, circumstància que Josep Benet va

qualificar d'intent de genocidi cultural. De fet, clarament ho van exposar, en diverses ocasions i escenaris, importants capitosts del règim feixista: la catalanitat s'havia d'aniquilar perquè els catalans eren "*unos mal nacidos*".

Cal dir, per això, que aquesta actitud tan radical no era altra cosa que una mena de sublimació del que contingents no menors de la societat espanyola han cregut sempre: per ser espanyol s'ha de deixar de ser qualsevol altra cosa que no correspongui als patrons de pensament i conducta establerts, propis d'un model nacional i convivencial tancat, i, com a conseqüència, el catalanisme no es entès d'altra manera que com una traïció al que es defineix com la "*puresa de la nació espanyola*".

A la fi, l'enorme virulència de la represàlia contra els republicans es va manifestar encara d'una manera molt més salvatge contra els catalans, constituint, així, una doble repressió: com a republicans i com a catalans, doblement vençuts. Això explica que, com que no era difícil de veure-ho venir, quan la derrota del govern legalment constituït fou evident, la por es convertís en el comú denominador de la població civil i s'imposés la idea de fugir.

70

71

Republicans camí de la frontera francesa, cap a l'exili

“Perquè m'exilio, jo?” Es preguntava un avi, com tanta altra gent aliena a qualsevol partit polític que només podia declarar-se “catalana de cor i ànima...” Sort que es va exiliar! D'això en deixa un testimoni prou clar la mort i la presó de milers de persones, esdevinguda durant els primer anys, la qual cosa va significar per al poble català una catàstrofe encara pitjor fins i tot que els tres anys que va durar la Guerra. Les presons i els afusellaments per als adults i adultes i els batallons de treball per “regenerar” els més joves i els infants, van ser el nostre pa de cada dia a Catalunya, durant la postguerra.

Per una altra banda, es parla de mig milió de persones que van travessar la frontera i començar una llarga època de patiments, de gana, de fred, de malalties, d'enyorament i de por... de molta por. Por de ser retornat, por de no sortir viu dels camps de concentració francesos, por més endavant de ser enviat a morir a camps alemanys d'extermini, com el de Mathausen.

72

Camp de concentració d'Argelers (Rosselló)

Uns, potser la majoria, es van diluir per França, d'altres van anar tornant fent cas de les falses promeses de concòrdia del govern franquista, uns altres més van optar per anar-se'n molt més lluny, a països fins aquell temps gairebé desconeguts per ells on se'ls obria una escletxa per viure en pau i sense perill de cap mena de represàlia, ni per la seva manera de pensar ni per la seva condició nacional.

Cal remarcar que en aquell contingent de catalans, a part de polítics, hi havia de tot: catòlics i lliurepensadors, artistes i manobres, obrers i escriptors, camperols i professionals (metges, arquitectes, enginyers, advocats, etc.). Però potser el que més va marcar aquell conglomerat va ser el nombre elevat de mestres d'escola elemental i de batxillerat que ja havien començat a fer de Catalunya un veritable referent pedagògic a nivell internacional. Ells també van haver de fugir i la seva pèrdua, sumada a la de la resta d'exiliats, va constituir una sagnia de terribles conseqüències en un país literalment immers en una gran desolació col·lectiva.

No van mancar els qui continuaren la lluita en altres indrets, ara contra els nazis, ja fos al nord d'Àfrica o barrejats amb la famosa *résistance* dels francesos. Creien de bona fe que el triomf de les democràcies comportaria automàticament l'expulsió de Franco i dels feixistes... Tots plegats aviat començaren a sentir cada vegada més sovint el nom d'un país que, per una raó o per una altra, els oferia solidaritat: Mèxic.

73

El Winnipeg, un dels vaixells que dugué a Amèrica els republicans exiliats

Pocs recordaven aquells voluntaris de les brigades internacionals que, entre tants d'altres de diferents nacionalitats, vingueren especialment a lluitar amb les armes a les mans a favor de la República. En realitat, era un antecedent de la protecció legal que els diplomàtics mexicans aconseguiren –encara no se sap ben bé perquè- quan el Mariscal Petain reconegué la protecció que oferia el govern de la República Mexicana als refugiats republicans a França i que tants milers de vides va salvar. L'ambaixador mexicà lamentaria que Lluís Companys no hagués buscat la seva protecció, tal com ho va fer el president Azaña. Si el president català fou segrestat a França i portat a Espanya per assassinar-lo, quan van voler fer el mateix amb Manuel Azaña, els pistolers franquistes van preferir la fugida quan els van encarar els diplomàtics mexicans també armats.

Aviat sortiren els primers vaixells cap a Amèrica Llatina, disposats pels dos serveis d'ajuda, el JARE (Junta de Ayuda a los Republicanos Españoles) y el SERE (Servicio de Evacuación de los

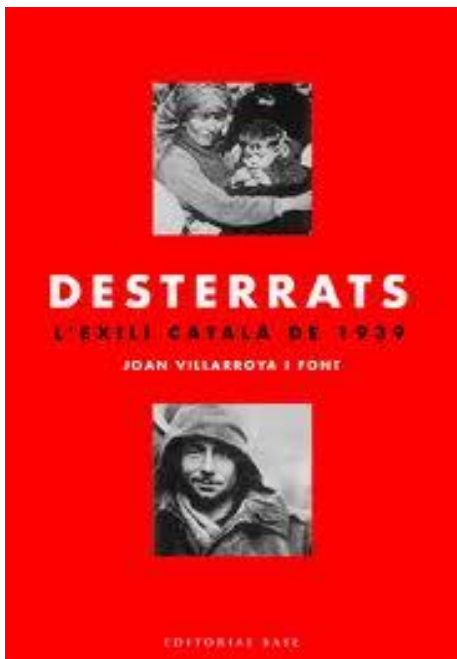
Republicanos Españoles), al costat de l'ajut inicial prestat també pels quàquers anglesos, just en passar la frontera, en el moment de la Retirada. Naturalment, cal prendre en compte també, lògicament, la disposició dels països de destí a rebre un contingent tan significat de refugiats polítics. Un parell de vaixells, el *Winnipeg* i el *Massiglia*, anaren a Xile i Argentina, respectivament, amb uns cinc-cents passatgers cadascun d'ells, aproximadament.

Lázaro Cárdenas (1895-1970)

Després, però, els governs d'aquells països es tornaren més reticents i no n'acceptaren més. Però res no es pot ni tan sols comparar amb Mèxic, com ho diu Joan Sauret, país "*que va obrir de bat a bat les portes a cinquanta mil republicans*". Són diversos els noms de vaixells que aportaren grans contingents de refugiats: entre d'altres *Sinaia*, *Ipanema Mexique*, *Champlan*, *Serva Pinto* i molts d'altres, noms que ja resten gravats per sempre a la memòria dels exiliats i els seus descendents.

Potser, tal com s'ha acotat després, no van ser tants els exiliats procedents de l'estat espanyol –ara es parla d'un 25% per cent menys- però no hi cap dubte que se n'hi van establir molts més que a tots els altres països d'Amèrica junts. I aquesta consideració és igualment vàlida pel que fa als refugiats catalans republicans, de tal manera que, durant la dècada dels quarantes i principis dels seixantes, la Catalunya política no es trobava a l'Europa mediterrània, sinó al Mèxic del president Lázaro Cárdenas, on tots els partits, sindicats i sigles noves i velles, tenien la seva representació o seu.

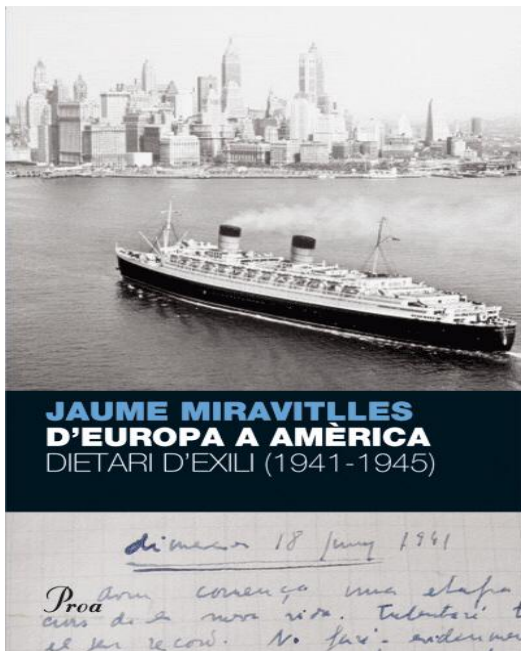
Pel que fa a la situació de què gaudiren a Mèxic els exiliats catalans, cal reconèixer que no tingueren més limitacions que aquelles que les lleis del país ja establien per a tothom, abans de la seva arribada. Tal com li van dir a un refugiat els oficials de migració tan bon punt va desembarcar a Veracruz, procedent del vaixell *Nyassa*: “*de Sonora a Yucatán vaya donde quiera y haga lo que le dé su gana*”. Amb aquesta afirmació tan sols es posaven uns límits geogràfics, unes fites simbòliques, que delimitaven, de fet, un espai de

plenitud de llibertats per als nouvinguts, acabats de trepitajar terra americana.

No hi ha dubte que Mèxic va ser el país on el republicanisme i la catalanitat es van poder preservar durant aquells primers temps amb millors condicions.

De qualsevol manera, per diversos camins, al “Con Sud” del continent americà, aprofitant la presència d’antics residents que els reclamaven, de refugiats encara n’hi havien d’anar més dels que van arribar-hi en els primers vaixells. A partir de 1945, a Veneçuela, hi van fer cap molts catalans que hi acudien atrets per la bonança econòmica de què gaudia aquest país, gràcies al petroli.

Cal fer esment, per una altra banda, que alguns catalans s’establiren inicialment a la República Dominicana, però aquest país va retenir molt poca població refugiada i va fer més aviat la funció de primer aterratge per passar a convertir-se en distribuïdor o escala cap a altres indrets, ja que, al cap de poc temps, els exiliats ja seguien cap a Mèxic o amb destinació a la mateixa Caracas o, ja en menor intensitat, Cuba. En general, les entitats o centres catalans ja existents en els diferents països americans, abans de la guerra, van esforçar-se per acollir, ajudar i orientar els compatriotes acabats d’arribar, sense altre bagatge que l’esperança i per sobre d’ideologies polítiques o simpaties partidistes.

On n'hi van anar molt pocs, de primera intenció, va ser als Estats Units, ja que aquest país pot afirmar-se que més aviat se'ls espolsà de sobre. Només en alguns casos especials s'hi van acabar establint, tot cercant les bones condicions de treball que oferien als qui tenien certes professions o bé la capacitat i l'enginy personal per reeixir en situacions complexes.

A partir del seu establiment en un refugi segur, començarà cada exiliat a reorganitzar la seva vida de nou, aplegant la família o formant-ne una i buscant la millor manera de guanyar-se la vida mentre venia l'hora de tornar, i els més polititzats mirant de moure's a favor del seu particular ideari de partit o sindicat, tot desplegant una activitat sovint intensa i incessant. S'encetava, alhora, una època dominada per l'enyorament i l'esperança i, simultàniament, es començà a mirar també pels que s'havien quedat *allà*. Durant els primers anys, la força de la nostàlgia per la terra perduda era tan gran que, entre els exiliats a Mèxic, era un lloc comú la facècia o juguesca sobre quina plaça era més gran, si la de Catalunya, a la Barcelona ocupada, o la del Zócalo, a la lliure Ciutat de Mèxic, i no cal dir que les discussions es feien inacabables...

L'ajuda de Mèxic als republicans a França queda suspesa a partir del 22 de maig de 1942, quan aquest país entra formalment a la guerra a favor dels aliats i ben poc es podrà fer fins l'any 1945, quan s'aconsegueix finalment la pau. Argentina, per la seva banda, gairebé es declara obertament a favor de Hitler i Xile no es queda gaire al darrere. Ambdós països consideraren seriosament la possibilitat que Alemanya guanyés la guerra, escenari que no els desplaïa i, per això, actuaren en conseqüència.

Plaça del Zócalo, a la Ciutat de Mèxic

De qualsevol manera, amb el triomf dels aliats, l'enyorament pel que havien deixat enrere s'incrementà i l'esperança en una tornada immediata, minvà. El Govern de Franco comença a trampejar el panorama internacional i a consolidar-se en oferir-se com una garantia anticomunista prou sòlida, davant els països occidentals, en particular els Estats Units. A poc a poc, es va deixant de creure en la possibilitat del retorn proper i el sentiment que l'exili serà llarg es generalitza. La sensació inicial de provisionalitat es va perdent i cada vegada més es van prenent doloroses decisions pensant en una estada de més llarga durada o bé ja definitiva. El desencís es comença a sentir cada cop més, a mesura que van passant els dies, les setmanes, els mesos, els anys i la situació política no canvia, ni evoluciona en la direcció desitjada.

77

A finals dels anys quaranta i començaments dels cinquanta es poden fer venir parents i amics que volen fugir de l'oprobri i la situació peninsular angoixant, en una mena de barreja d'exili polític i emigració econòmica, atesa la duresa de les condicions de vida a Catalunya. Fins a cert punt, constitueixen una altra mena d'exiliats, una segona tanda de ciutadans que abandonen el país per les estretors econòmiques i un clima polític asfixiant.

Si s'han de buscar símbols d'aquesta època podria ben bé pensar-se en la cançó lletrada per Mossèn Cinto, *L'emigrant*, en la veu del tenor Emili Vendrell, i en la immarcescible figura de Pau Casals (1876-1973), definida per un periodista mexicà com la d'un gran "*home solitari contra Franco*". Per això va causar un gran impacte que el mateix Casals deixés, a finals de 1955,

la seva residència a Prada de Conflent i la traslladés a Puerto Rico, on havien nascut tant la seva mare com la seva futura muller.

Igualment, el 1959, vint anys després que Franco s'havia abraçat amb Hitler a Hendaia, era visitat pel president nord-americà Eisenhower, el qual li concreta ajuda econòmica i militar a canvi que el dictador li cedeixi emplaçaments en territori espanyol per establir-hi bases militars dels Estats Units. Tot plegat acabà de deixar clar allò que tants exiliats ja temien, però que no gosaven verbalitzar en veu alta: la possibilitat d'un canvi polític a l'estat espanyol no es podria produir fins a la mort del dictador.

D.Eisenhower (1890-1969) i el dictador F.Franco (1892-1975)

Cal recordar que, per subratllar i agrair l'ajuda donada per Mèxic als catalans, aquest va ser el primer país que va visitar el Mestre Casals després d'arribar a Puerto Rico i que també a Mèxic va decidir estrenar-hi el seu famós *Pessebre*, l'any 1960.

Entre tant, els exiliats catalans tracten, a la mida de les seves possibilitats, de treballar políticament contra Franco. Malauradament, no hi manca qui, amb poca consciència de la mala situació, encara prioritza els interessos particulars del seu partit per tal de guanyar esquivades posicions que no tenen cap valor positiu, ni pràctic, ni real, però que sí que contribueix, en canvi, a propiciar discòrdies estèrils. Altres, senzillament, ho donen tot per perdut i es dediquen a la seva vida privada.

Hi ha, però, dos fets rellevants: la celebració a Mèxic, l'any 1953, de la Conferència Nacional Catalana, d'on sortí el Consell Nacional Català. En fou el Secretari General Miquel Ferrer Sanxis (1899-1990) resident a Mèxic i antic secretari general de la UGT, però

l'any 1964 se'n feu càrrec Josep Maria Batista i Roca i la seu es traslladà a Anglaterra.

Igualment a Mèxic, l'any 1954, i en certa manera com a resposta legalista a la iniciativa autodeterminista de la Conferència, Josep Tarradellas fou elegit president de la Generalitat de Catalunya, en substitució de Josep Irla, el qual havia succeït Companys quan aquest va ser segrestat i assassinat.

S'ha de recordar que Mèxic no va reconèixer mai el govern de Franco i, doncs, no hi va mantenir relacions diplomàtiques oficials,

ja que fins l'any 1977 va ser la seu del govern republicà a l'exili. Igualment, va existir fins aquest mateix any, l'ambaixada de la República espanyola a Mèxic, precisament el lloc on es va celebrar l'elecció de Tarradellas.

En paral·lel a l'acció més institucional o política, els exiliats catalans mantenen un caliu important en el país d'acollida, a través de tota mena d'activitats i iniciatives de caràcter sociocultural, i alhora aconseguixen d'ajudar certes persones que viuen a Catalunya.

No deixen d'organitzar-se commemoracions de dates assenyalades, com ara, sobretot al principi, el catorze d'abril i, sempre, l'onze de setembre, l'afusellament de Companys, Sant Jordi i Sant Josep, de vegades el *Corpus de Sang* i, sense excepció, el dia de Nadal, dedicat a la família, al record i al desig que un dia tornaran, a més d'incrementar les comunicacions amb els familiars de Catalunya o escampats per França i altres indrets. Es fan equips de futbol, esbarts dansaires, agrupacions de teatre, grups d'excursionisme, s'organitzen aplecs al mig del camp i, sobretot, es publiquen llibres i revistes.

A Mèxic, que va ser on la producció editorial va ser més gran, es va superar el número de cent publicacions periòdiques de tota mena i de durades molt diferents, però algunes de gran consistència i alè, com *Quaderns de l'Exili* (1943-1947), *La Nostra Revista* (1946-1954), *La Nova Revista* (1955-1958), *Pont Blau* (1952-1963) i *Xaloc* (1964-1981) i l'infaltable durant 180 mesos *Butlletí* de Guadalajara (1961-1976).

Quaderns de l'Exili (1943-1947)

També a Mèxic aparegué, entre 1939 i 1940, la primera publicació periòdica d'exiliats *La Revista dels Catalans d'Amèrica*, que es deixà de publicar en renéixer a França l'antiga *Revista de Catalunya*. A l'Argentina cal recordar, en primer lloc, *Ressorgiment* (1916-1972), que malgrat no ser pròpiament un producte de l'exili, va convertir-se'n en un important i autèntic referent, així com de la resistència cultural exterior. Van sortir-ne més, com *Vencerem* (1943-1948). També hi van haver publicacions

80

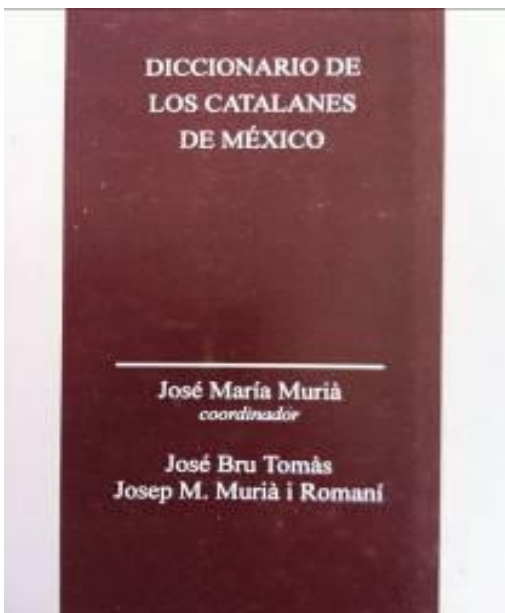
periòdiques catalanes en altres ciutats com Còrdova, Rosario i Mendoza, però més aviat de curta durada. De Xile cal fer esment, en primer lloc, de *Germanor*, un altre referent de gran importància, que va viure de 1912 fins a 1963, i també de *Noticiari Català* (1936-1955). A Veneçuela també editaren els exiliats algunes revistes, la més destacada de les quals va ser *Centre Català* (1952-1966), continuada per *Senyera* (1966-1976). Un esment particular el mereix, també, *Terra Ferma* (1970-1976).

Butlletí de Guadalajara de J.M.Murià

De la presència de l'exili català en altres indrets, com ara el cas de Costa Rica, Colòmbia, Brasil, Paraguai, Perú, República Dominicana, Estats Units i, sobretot, Uruguai amb *Manelic*, de llarga però accidentada vida, també en deixen testimoni diverses revistes de menys relleu. Ben bé podria dir-se que qualsevol

comunitat de catalans va esmerçar-se per deixar constància de la seva existència amb una publicació o altra.

Pel que fa a llibres, només a Mèxic ja van editar-se'n més de tres-

cents, de molt diversos tipus. A més a més, les publicacions en els idiomes del país d'escriptors catalans parlant de temes de la seva terra va ser també força gran, encara que a Mèxic, per raó de l'abundància d'escriptors que s'hi van aplegar, la xifra va ser molt superior.

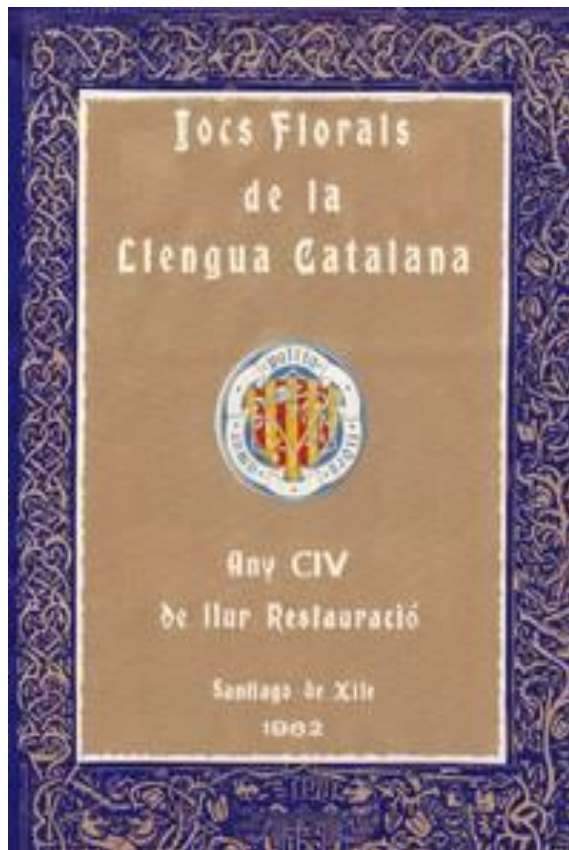
També cal recordar, com a testimoni de la voluntat de ferro dels catalans exiliats per ajudar a mantenir viva la seva llengua, perseguida ferotgement per la dictadura en tot el territori lingüístic, la celebració de les trenta-cinc edicions anuals dels Jocs Florals de la Llengua

Catalana. Aquests van celebrar-se, de forma itinerant, per molt diversos països, amb l'ajuda de molta gent i la perseverant coordinació permanent de Manuel Alcàntara Gusart, des de la ciutat de Mèxic. Els països on es celebrà la gaia festa en més ocasions foren els següents: França: 8; Mèxic: 4; Argentina i Veneçuela: 3; Xile, Uruguai i Suïssa: 2.

No cal dir que per a la celebració d'aquestes activitats literàries, ni per a cap d'altre tipus, el catalans no van comptar mai amb cap mena de suport o solidaritat dels altres refugiats republicans procedents de la Península Ibèrica, ni menys encara de les organitzacions oficials republicanes espanyoles. Més aviat van ser víctimes de boicots, sovint expressats amb la màxima subtileza.

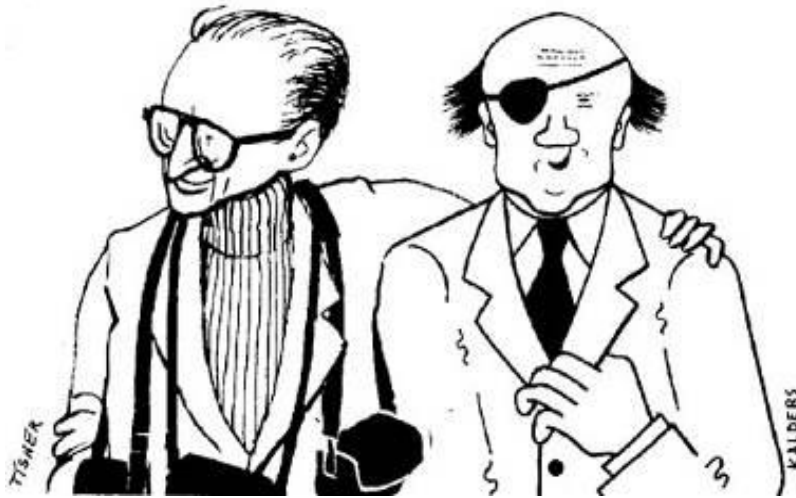
Quedava clar, també a l'exili, que per ser espanyol, fins i tot d'esquerres o republicà, calia deixar de ser català. Per una altra banda, es recriminaria sempre als catalans que amb el seu afany de preservar la seva identitat nacional, política i cultural, contribuïen a debilitar "*l'autèntic esperit republicà espanyol*".

A començaments de 1960 la força de l'exili comença a minvar. Per una banda molts prohoms, el nom dels quals havia assolit els cims més alts del seu prestigi durant la Generalitat republicana, ja s'han anat morint. Per una altra, com a resultat de les noves relacions amb els Estats Units, Franco ha d'afluixar una mica i permetre la tornada de gent que no li representa cap perill. Alguns ho comencen a intentar. Podríem dir que s'enceta l'època del dilema del retorn, la qual cosa es converteix en un debat gairebé quotidià sobre la

conveniència de tornar o no. I la comunitat d'exiliats que, amb els anys ha anat perdent cohesió, s'ha tornat molt complexa. Ara ja són molts els elements que hi juguen: els lligams familiars i econòmics que s'han establert amb la terra d'adopció després de viure-hi vint o vint-i-cinc anys, les experiències i els records que les coses *allà* són molt diferents de quan se'n van anar, etc...

Molts dels primers que tornen a la terra no hi passen gaire temps abans de fer marxa enrere i retornar al país d'acollida. D'altres viuen una espècie de segon exili i, durant un bon temps, faran pinya amb els qui retornen del mateix lloc, tal i com havien fet en exiliar-se en terra americana. Per qüestions numèriques el més significatiu, els anys seixanta, és el grup de "*mexicans*" que durant molt de temps es reuniran, setmanalment, a la granja "*La Pallaresa*" del barceloní carrer de Petritxol, per enyorar-se plegats del país on havien viscut tant de temps i fins i tot on havien nascut llurs fills.

Pere Calders (1912-1994) i el seu cunyat Tísner (1912-200), dos dels escriptors exiliats a Mèxic, en una caricatura on l'un dibuixa l'altre

Sigui com sigui, malgrat el seu desfasament, aquests retornats no van deixar de ser un reforç important en el procés que es seguia a

Catalunya per tal de recuperar la plenitud de la identitat col·lectiva. Dominaven generalment bé el català, coneixien la història del país i, ben sovint, tenien una consciència més clara que la major part del catalans del que havia significat per a Catalunya la victòria franquista. Aquells que retornaren durant els anys seixanta i començaments dels setanta representaren, de fet, finestres obertes a l'exterior d'una societat que es volia mantenir al marge del món com una mena de “*reserva moral*”.

83

Els que restaren fora, inevitablement acabaren per desaparèixer i quan començà la transició cap a la democràcia, després de la mort del dictador, la seva força era ja mínima, la qual cosa, sumada al desig específic de mantenir-los fora de la nova situació féu que, finalment, l'exili acabés diluint-se sense pena ni més glòria que el seu record i el d'algunes de les coses que s'hi van arribar a fer, per tal de contribuir a la recuperació de Catalunya. Fins i tot el caliu que van procurar llegar a llurs descendents “*americans*”

s'ha pràcticament exhaurit. Molts d'ells, ben acomodats a la societat del diferents països, s'han anat assimilat, en termes generals, als sectors conservadors i, a la llarga, s'ha donat fins i tot el cas que acabessin defensant les mateixes idees que en altre temps esgrimiren els enemics i perseguïdors de llurs pares i avis.

Diverses mostres n'hi ha a Xile entre els que es posaren del costat del dictador Pinochet, a l'Argentina a favor de la Junta Militar dels anys setanta i començaments dels vuitanta, a Veneçuela solidaritzant-se amb la democràcia cristiana i l'oligarquia racista d'aquell país i, darrerament, a Mèxic, donant suport al Partido de Acción Nacional (PAN), íntimament associat al Partit Popular espanyol amb tota la seva tradició franquista. Queden, però, alguns descendents de catalans dispersos que resulten estar més preocupats pel futur nacional de Catalunya que els qui pertanyen a les organitzacions "oficials" o viuen a l'entorn d'alguns "casals".

84

De qualsevol manera, l'herència benèfica que la majoria d'aquells catalans van deixar en els països d'Amèrica que els van acollir, sí que representa un llegat important que genera un interès especial per Catalunya. La XVIII Fira Internacional del Llibre de Guadalajara de l'any 2004, que va tenir la cultura catalana com a convidada d'honor, en va ser una mostra més que palpable.

Casal de Catalunya de Buenos Aires

El mateix es pot dir de la *XXI Fira del Llibre d'Antropologia i Història*, que s'esdevingué a la ciutat de Mèxic l'any 2009, en la qual Catalunya fou el país convidat d'honor.

Finalment, també pot esmentar-se la *Biblioteca Catalana J.M.Murià i Romaní* que ja s'ha instal·lat a la nova seu de la gran "*Biblioteca Pública del Estado de Jalisco*", a la ciutat de Guadalajara, sorgida d'una col·lecció particular, que s'apropa ja als vuit mil exemplars de tema, idioma o autor català i continua creixent. No hi ha dubte que es convertirà, aviat, en un instrument útil per consolidar el que Nicolau D'Olwer anomenava el "*pont de la mar blava*" que serviria per creuar l'Atlàntic i connectar així, a través d'una infraestructura invisible, el batec, la consciència i l'esperança que continuen vius en els dos continents.